

כסלו תשמ"ז, חוברת א'

חינוך והוראה בישובי עולים

אריה סימון, אוריאל סימון,
י. פרישמן, י. ולק, חיים לביא,
ג. ברגסון, אהרן רובינשטיין,
דבורה ברנר, שרה ברודמן

החינוך

צילה גרינברג
הוראת עברית למבוגרים

ש. ד. גויטיין
התנ"ך בחינוך היהודי בחו"ל

יחודח לאמסון
עברית
במערכת החינוך הכללי

החינוך העברי בתפוצות

הסתדרות הסורים העברים
בישראל

התאחדות הספרנים והספריות
 לישראל
 תל אביב
 אגודת הספרנים והספריות
 לנושע-עצמה

תוכן הענינים:

חינוך מאורגן בישובי עולים	אריה סימון
יוצאי ארצות האיסלאם במשבר ההקלטות	אוריאל סימון
לעיצוב דמותו של ביה"ס בישוב עולים	י. פרישמן
הכשרת מורים לבי"ס כפרי	י. זלק
העבודה בביה"ס בעיר העולים	חיים לביא
תיכנון העבודה בבי"ס בלתי מודרג	ג. ברגסון
שנתיים בביה"ס הממלכתי במעברה ג'	אהרן רובינשטיין
שנת עבודה בישוב עולים	דבורה ברנר
הוראת קריאה לילדי עולים	שרה ברוורמן
לבעית הוראת עברית לבוגרים	צילה גרינברג

החינוך העברי בתפוצות

להגדרתו ולהאדרתו של חינוכנו	ד"ר מאיר בן-חורין
לימוד התנ"ך בחינוך היהודי בחו"ל	ש. ד. גויטיין
עברית במערכת החינוך הכללי	יהודה לאפסון
שפה וספרות עברית באוניברסיטאות באנגליה	ד"ר חיים רבין
סמינריוני הקיץ באמריקה	עקיבא בן-עזרא

ביבליוגרפיה וביקורת

ספר בראשית בפירושו של הרטום / ד"ר משה עמנואל; «אשכולות» לנחום בנארי / אברהם יפה; יהודה הלוי לאריה מור / י. סלעי; בעלי התוספות לא.א. אורבך / שלום לוי; תקופת הגאונים לפרופ' שמחה אסף / י.א. זיידמן; דת ומדע לז. גוטמן / ד"ר אריה ברגר; הוראת העברית לשה. גויטיין / אברהם יפה; יולדות הפדגוגיה לר. איבר / א. גונוי; «איך מצליחים בלימודים» לאוריאל עקביא / י.א. זיידמן; דורון לברמצוה לח"י אברמוביץ / ב.ד.פ.; «גרנאנטואה ופאנטאגריאל» / י. שהלכן; טכניקה לנער לאלפרד מורגן / ד"ר מ.א. נהיר; «בית אכא» לחיים תורן / א. יפה; אלברט איינשטיין לאנט. וואלנטין / ד"ר מ.א. נהיר; בטרם מכול למכס ברוד / רחל צוקרמן-טרס; דע את הנגב למ. דשא לז. גורן / אריה פלדמן.

נתקבל במערכת

במועצת המורים (דו"ח)

תוכן הענינים ב"החינוך" לשנת תשמ"ו

על הקורא האמריקני השפעה בלתי-אמצעית. ואם לשמיעת סיפורים יפים, או קריאת מאור-רעות מעניינים ורבי-משמעות, הרי לפניך כתבי עת, רומאנים, ספרי היסטוריה, סרטי קולנוע ואף טליוויזיה.

ולא זו בלבד. אפילו בשטח המיוחד והצר של החינוך הדתי נדחק עכשו מקומו של התנ"ך. זכורני, לפני שלושים שנה לערך ביקרתי בבית-הספר היהודי המהולל „פילנטרופין“ בעיר פרנקפורט, ומנהלו הנלהב פרש לפני את כל פרשת גדולת חידושי הפדגוגיים, ביחוד בשטח החינוך הדתי. הימים היו ימי שגשוגה של השיטה העמלנית; הכל היה בנוי על הפעולה העצמאית והמקורית של הילד. חידושו של אותו מנהל היה בהעברת שיטה עמלנית זו גם לשיטת ה„רליגיונס-אונטרריכט“, לימוד הדת. הילד אינו צריך ללמוד מה שאחרים חידשו בדת, אלא הוא עצמו צריך לחדש. ואותו מנהל סיים את נאומו בפניה נרגשת: „אדוני הדוקר טור, אני רוצה שתלמידי יהיו מחברי תהילים“. הקשבתי ועניתי: „אדוני המנהל, האם לא היה טוב יותר, אילו היו תחילה לומדי תהילים?“ (כוונתי היתה שילמדו יותר עברית, ויקראו את ספר תהילים במקור). מה שהיה לסיסמה של מודרניות בחינוך הדתי ביהדות גרמניה לפני שלושים שנה, פשה עכשו כנגד בחינוך המתקדם היהודי בארצות הברית. אפילו התפילה בציבור נהפכה עכשו ל„פרוג'יקט“, ל„נושא“ חינוכי. זאטוטים בני עשר או בני ארבע-עשרה נקראים לחבר את נוסח התפילה. ונוסחים אלה מוכפלים בדפוס ואפשר להשיגם במרכז היהדות המת-קדמת בארה"ב.

בוודאי איני בא להתריע על עצם השאיפה הפדגוגית להפעיל את הילד גם ליצירה דתית משלו. אדרבה, כבר אמרו חז"ל, שצריך אדם לחדש בתפילתו כל יום, ועוד נשוב לדון בשאלה זו בהמשך דברי. אלא מה הוא המדאיג והמחריר את הלב? שלהטוטים פדגוגיים אלה באים במקום לימודם של מקורות היהדות, כלומר שאפילו בלימוד המצומצם המוקצה במיוחד לדת נדחקו רגלי התנ"ך. המלכה נכבשה בכיתה

האני השואף לתכלית השלמות; ושאיפתם לעצב את האני העברי החפשי, האני המשתלם של האדם והיהודי, השואף לחדש עצמו ויצירתו וגורל עמו וגורל עולמו בלי יהירות יתרה ובלא פחדנות יתרה — הוא מצניע לכת עם אחיו ואלהיו.

ש. ד. גויטיין (ירושלים)

לימוד התנ"ך בחינוך היהודי בחו"ל

בנאומו בקונגרס העברי העולמי השני ביום כ"א באב תשט"ו פסק מר דויד בן-גוריון, שלי-מוד התנ"ך הוא היסוד הראשון בקיומו הרוחני של העם היהודי בתפוצות הגולה. בכינוס הפדגוגי שלאחר הקונגרס הדגיש מר ז. שור רעיון זה ביתר שאת. לבנו מגיד לנו, שהצדק עם הנואמים הנכבדים, שהרי כבר נאמר: „כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה“; כלומר כל עוד אנו הוגים בדברי התורה יומם ולילה, הם מבטיחים לנו את קיומנו כעם מיוחד לאורך ימים. וידועה מימרתו של טולסטוי שהי-תנ"ך הוא המולדת המיטלטלת של עם ישראל, המהלכת אתו בכל ארצות פיזוריה, היא הקרקע המוצקה המתגלגלת מתחת לרגליו בכל מקום שהוא הולך, ועל כן אין הוא נכרי וזר בשום מקום.

הלב מגיד. ואולם ברגע שמתחילים לחשוב ולבדוק מקרוב את הבעיות העיוניות ואת הקשי-יים המעשיים הכרוכים בלימוד התנ"ך בגולה, ולא רק בגולה, מיד ניכר, שיש צורך בעיון רב ובמעשה רב, אצ אנו אומרים להבטיח באמת את היסוד הראשון הזה לקיומו הרוחני של עם ישראל. שהרי, קודם כל, אל-נא נשלה את עצמנו ואל-נא נעצום את עינינו, ואל נרתע מלשאול את שאלת השאלות: לשם מה נחוץ לו לאדם ללמוד תנ"ך, שם, באותה גולה גדולה חדשה הצומחת ועולה במערב אמריקה? אם ללימוד מידות טובות, הרי יש ספרים טובים, מותאמים לתנאי המקום הזמן והשפיע להשפיע

לקשה עליה מאד לשוב ולכבוש את הבית היהודי שנשמט מידיה. היהדות המתקדמת היא אמנם רק פלג אחד בציבוריות היהודית האמריקנית הרחבה. אך הכיוון ה"עמלני", כלומר ההתרחקות מלימוד המקורות והעיון המעמיק, מציין היום את רוב החינוך היהודי באותה ארץ. ואפילו אותו כיבוש מובהק ביותר בחינוך היהודי, לימוד השפה העברית החיה, ולפי השיטה הישירה והעמלנית של עברית בעברית, הפך, כפי שנראה עוד, לרועץ ופגע בעקפיץ פגיעה קשה גם בלימוד התנ"ך. והדברים חמורים מאוד, לפי שאין באמריקה מסורת כללית חזקה של לימוד התנ"ך, כדרך שהיתה מצויה פעם באנגליה. בוודאי גם באמריקה פעלה הרוח הפוריטאנית ועדיין מצויים שם מוסדות נוצריים שמרנים השוקדים גם על לימוד התנ"ך במקורו, כפי שנודע עכשיו מתוך פרסומי השונים של הפרויקטור כ"ץ על לימוד עברית במכללות האמריקניות. אך "שעת הכוכב" של האומה האמריקנית היתה תקופת מלחמת העצמאות, ומאותם הימים נשאר בבית האמריקני — ונמצא עד היום בהרבה בתים יהודיים אמריקניים — ספרו של תומס פיין (Paine) "תור התבונה" (The Age of Reason) המבטל אמנם כל דת נגלית ואינו חוסך ביקורת חריפה גם מהברית החדשה, אלא שחציו מכוונים בעיקר אל התנ"ך. ואל נא נשכח שגם בספרים של השכלה כללית המצויים כיום בבתי יהודים רבים בולטים חיבורים כגון ההיסטוריה העולמית של ה. ג. ולס או "חקר ההיסטוריה" של ארנולד טוינב', שמתוכם עולה איבה רבה לתנ"ך.

יחדתי את הדיבור על יהדות אמריקה מפני שיהדות זו היא כיום רוב מנינו ורוב בנינו של גוף האומה שמחוז למדינת ישראל, ומה שקיבוץ מפואר זה עושה, או חדל לעשות, מן ההכרח שישפיע על יתר הגלויות. אכן חזות קשה נגלית לנו בבואנו לדון כסיכויי לימוד התנ"ך בתפוצות. ועדיין לא עמדנו על שני החילוקים העיקריים, המפלים לרעה את האפשרויות של לימוד זה בחוזה

לארץ לעומת תנאיו הטובים לערך בארץ. התנ"ך הוא החלק הנכבד ביותר של ספרותנו הלאומית. בארץ, ששפתה עברית, מהווה הוא באופן טבעי את היסוד ללימוד השפה והספרות, מה שאין כן בחוזה לארץ. ושנית, התנ"ך הוא יצירה בעלת אופי לאומי-ארצי מובהק. נושאו גורל העם בארצו: כיצד זכה בארץ, כיצד גלה ממנה וכיצד חזר ונאחז בה. ריח אדמת כנען נודף מרוב דפיו. ואם רק נעלה על זכרוננו, מה רב הענין בארכיאולוגיה ואהבת נוף המולדת בחיבת התנ"ך של צעירינו, נבין מה רב ההבדל בין לימוד התנ"ך בחוץ-לארץ לבין לימודו בביתנו הלאומי. אף על פי כן אין להוואש. יש סימנים מעורדים של התעוררות וחיפוש דרך, ואנחנו יכולים להקביל את פני העתיד בהרגשה, שעדיין יש למחנך העברי מה לעשות בארצות הגולה, ואולם מכיון שהבעיות מרובות, כפי שראינו, וצריכות מחשבה מרובה, וכנגד זה קצר המצע. נמלכתי בדעתי להרצות את דברי בצורת ראשי פרקים ואניח לחברינו, המורים הותיקים לתנ"ך בארצנו, וכיחוד לעמיתינו מחוץ לארץ העומי-סים משא זה לעיפה, למלאות ראשי-פרקים אלה, לחלוק עליהם או להשלימם בנקודות-ראות חדשות, שלא חשבת עליהן, או שלא היה סיפק בידי לעמוד עליהן כאן.

1. ובזה אני צריך שוב להביא את דברי שרהבטחון בקונגרס העברי העולמי השני — אין אנו מוציאים שום אדם מכלל ישראל. אין אנו מבטלים שום דרך בהוראת התנ"ך וביחוד איננו מבטלים אדם העוסק בהוראת התנ"ך, גם אם דרכו שונה משלנו בתכלית השינוי. גולה גדולה ומרובת גוונים זו, רבות ומשונות בת הגישות אל ספר הספרים, שח לי הפרופיסור שרגא אברמסון, איש ירושלים וכיום פרופיסור לתלמוד בבית המדרש לרבנים הקונסרבטיבי בניו יורק, שיש עכשו במערב אמריקה דור חדש המייגע עצמו בלימוד השפה העברית כדי לקרוא במקורם את התנ"ך ושאר ספרי-האומה המקור דשים, אך כל זכר של ציון ומדינת ישראל רחוק ממנו והלאה. והגיעו הדברים לידי כך, שפעם אחת, לאחר שיעור ביהדות, שהצריך ידיעת העברית, נשאל, אם מותר ליהודי קונסרבטיבי

3. אותה שאלה, בצורה שונה קצת, עומדת לפני המחנך העברי במדינת ישראל. מובן, שבגיל שש-שלוש-עשרה, כשהתנ"ך ממלא תפקיד כה חשוב בלימוד הספרות, ההיסטוריה, המוסר והמולדת, ערכו החינוכי מובטח לו מעצם מהותו. ואולם מגיל ארבע-עשרה ואילך אין הצעיר מוכן עוד לקבל את התנ"ך כמות שהוא. ואין התנ"ך עשוי לדבר אל נפשו ולרומם את רוחו, אלא אם כן מתרגמים לו אותו ללשון דורנו. אין הכוונה כאן לפירוש מלים, שבהן אין צעירינו מתקשים בדרך כלל, אלא למשגח מעות שיש לדברי המקרא בחינוך היום. מכאן שביסודו של דבר, בעית לימוד התנ"ך בארץ ובחוצה לארץ אחת היא; זו בעית תרגום ערכי התנ"ך לשפת החיים המודרניים. וכיון שכך, כיון שאנחנו, המחנכים במדינת ישראל, בדומה למחנכים העבריים בתפוצות, מתלבטים באותן שאלות היסוד, נוטלים אנו רשות לעצמנו להשיג מיע את קולנו בוידוע על הוראת התנ"ך בארץ צותיהם. השימוש בעצותינו, עיבוד פרטי עברי דת החינוך, נתון כמובן בידיהם הם.

4. אולם כלום אפשר היום לחנך על פי רוח התנ"ך בתקופה זו של חמרנות, ופסיכו-אנליזה ופצצת אטום וסינימה? על שאלה גדולה זו נסיתי להשיב בחיבור מקיף "ברוח הקודש; היסודות של הוראת התנ"ך ושל מלאכת החינוך בכלל", שיופיע בקרוב בספר היובל של הסתדרות המורים. נסיתי להראות שם, שההזדהות המרובעת של האל האישי, אלוהי האומה, אדון היקום ואלהי הצדק והרחמים, שהיא ביסודו של כל התנ"ך, תוכל לשמש גם מצע להשקפת עולם מודרנית ולהנהגת חיים, שהיא טובה היום ככרימים עברו.

5. כנגד כל נסיון לעשות את התנ"ך למורה-דרך בחיים אפשר לטעון, שהתנ"ך עצמו מלא סתירות וניגודים, מעלות ומורדות; וטבעי לו הדבר, שכן יש בו אוסף של שרידי ספרות של עם בן אלף שנים ויותר. גם על טענה זו ביקשתי להשיב באותו מאמר. בוודאי, מרובים ביותר היסודות השונים בתנ"ך, והרי זה חינוך העושה את לימודו מושך כל כך, שלעולם אי אפשר לבוא עד חקרו. ואולם לגבי המחנך, התנ"ך

באמריקה להיות ציוני. איך נתיחס לתופעה נכזאת או ללהטוטים הפדגוגיים ביהדות הפרר-גרסיבית, שרמזתי עליהם בתחילת דבריי? האם נרכז את כוחנו במלחמה באלה, או נשקוד על תיקון המפעלים החינוכיים, שלנאמני ציון השפעה ישירה עליהם? נראה לי, שהדרך השניה היא הנכונה. נשמח על כל אדם, שיש לו זיקה כל שהיא אל היהדות; אנחנו גרומם את ציון, וסוף הציונות לנצח.

2. אדם ילמד תנ"ך, אם ירגיש או יאמין שלימוד זה חשוב בשביל חייו הוא. על כן תלויה הצלחתו של לימוד התנ"ך במידה שישפך הלימוד נפשו של הלומד באשר הוא אדם, ויהיו הנימוקים הלאומיים ללימודו מה שיהיו. בנדון זה אני מסכים הסכמה מלאה עם הד"ר יוסף שכטר, מחבר הספר "ממדע לאמונה", תשי"ג, והדברים שכתב במאמרו "ערכי היהדות בבית הספר התיכון" ("מולד", סיון תשט"ו, עמ' 244). "הרצפה לחנך את הצעירים על ערכי היהדות בזמן הזה עליו לשים לב... שאין להקנות לצעיריים את תורת היהדות כתורה המיוחדת ליש"ר-ראל, אלא יש להקנות את תורת היהדות כתורת אדם כללית, שנושאה הוא אדם מישראל ומטרתה היא לחנך אדם מישראל. הרקע ההיסטורי הוא יהודי, המסורת היא מסורת יהודית ונושאה הוא גופו של העם היהודי, אבל תכנה העיקרי אורח החיים של האדם בכלל".

אילו היינו סינים מארץ סין, אפשר שלא היינו מניחים את התנ"ך כיסוד לחינוך ילדינו. מכיון שאנחנו יהודים, אנו מחנכים על פי התנ"ך. אך האם משמש לנו התנ"ך באמת מכ"שיר לחינוך? הרושם שלי הוא, שאבי אבות הכשלו של הוראת התנ"ך בחו"ל הוא העדר כובד-ראש ביחס אליו; הוא מעין תוספת, מעין שעשוע ילדים, אך אינו בא לצור צורת אדם ואינו מבקש לעצב דמות של יהודי. לימוד התנ"ך, אך האם משמש לנו התנ"ך באמת מכ"הנשמה. הצעד הראשון בתיקון לימוד התנ"ך בחו"ל הוא אפוא בריר עצם מהותו או במלים אחרות: הצבת המטרה של חינוך האדם בדרך התנ"ך.

7. הדברים שנאמרו זה עתה יראו אולי זרים בעיניו של כל היודע אז מצב לימוד הזנ"ך בחו"ל, למשל באמריקה. שהרי רוב הלומדים שם הם ילדים קטנים הלומדים על הרוב מבחר קלוש של סיפורי המקרא וסדרי חג ומועד. אלא שאת המצב הזה חייבים אנו לשנות מן הקצה אל הקצה. קודם כל, אנו חייבים לגייס את ההורים לעזרתנו. אז אנו חפצים שהילדים ילמדו תנ"ך באמת, הכרח הוא שהוריהם ידעו תנ"ך. ואין זה קשה ביותר לביצוע. "מה אגיד לילדי? איך אחנך אותם?" זו היא שאלה המטרידה כיום הרבה הורים יהודיים, בארץ ובחו"ל. כשם שראיתי נשים מארגון אמהות עובדות או מחוגי הבורגנות מתחילות ללמוד תנ"ך בארץ, כך ראיתי בבתי כנסת ריפורמיים בשיקגו ובערים אחרות אבות שאינם הולכים לשחק גולף ביום ראשון בבוקר, אלא באים אל קורסים הניתנים על ידי הרבנים ובהם מלמדים אותם כיצד ליצור אורה יהודית בבית. אלו הן בוודאי רק התחלות קלושות ועלינו לחזקן. וכשם שאנו כאן, בארץ, יושבים על המדוכה ומבקשים דרך להוראת התנ"ך בבית הספר התיכון דווקא, כך עמלים כיום הרבה בחוץ-לארץ בביקוש דרך להארכת לימוד היהדות עד גיל שש-עשרה לפחות. בהצלחת שאיפה זו תלוי עתיד החינוך היהודי. וכבר הצעתי, שנוסף על חגיגת ברי מצוה תהיה, בגמר גיל שש-עשרה לערך, תגיגה שניה, גדולה יותר, של בר תלמוד, והלואי שהצעתיו זו תתקבל בארץ ובחוץ-לארץ.

8. עכשיו מגיעים אנו לשאלה, מה נלמד מן התנ"ך בחו"ל? בענין זה צריכה לבוא ראייה פורמה יסודית. בוודאי, גם להבא ישמשו סיפורי התנ"ך, מאדם בגן-עדן ועד דניאל בגוב האריות, יסוד ללימוד. אך את הסיפורים האלה יש ללמד ברצינות יותר גדולה ובהדגשת משמעותם החינוכית וכן יש ללמדם במחזוריות, לשוב אליהם פעמיים ושלוש ולראות בהם בפעם השנית מצע ללימוד ההיסטוריה הישראלית החדת המוסר היהודי. יש להרחיב יותר את היריעה. עוד בגיל רך יש ללמוד פרקי תהילים, או חלקים מפרקי תהילים. את הנביאים יש לשלב בסיפור תולדות ישראל ולהביא מדבריהם האופייניים

הוא יחידה אחת ועליו לדון את כל חלקיו לפי העיקרים ששלטו בחתימתו. וודאי קשה לנו, לקוראים המודרניים, לראות כל פרשה מפרשיות המקרא, כאילו נאמרה מעיקרה ברוח הקודש. אבל אנו צריכים לומר אותה ברוח הקודש, כביכול, עלינו להכניסה אל תוך המסגרת של הכללים הגדולים שבתורה, שעליהם דיברו הכ"מ ינו ז"ל. לא שעלינו לסלק, חס-שלום, את הכרתנו ההיסטורית, אלא עלינו לדון כל פרט לפי קניי-המידה של שיאי המוסר החדת התנ"כיים. במאמר הנ"ל ניסיתי להדגים הדבר בעזרת דוגמות למעשה.

6. יש להדגיש את הצד החינוכי שבהוראת התנ"ך, ואין הכוונה רק לפנים הזועפות שבתורה, למוסר הצרוף ולהכרה הדתית, אלא גם לפנים השוחקות, ליפי הסיפור ופיוטיות המזמור ומש-מעוהו הסוציאלית של חוק. ואולם אין הבחינה החינוכית באה במקום הצד הלאומי שבלמוד המקרא. ההנמקה הלאומית היא נקודת המוצא של לימוד זה ואילו הגישה החינוכית היא הדרך לביצועו. וכך אנו ניגשים אל היהודי בחו"ל ואומרים לו: אתה — יהודי, או נאמר אפילו רק — ממוצא יהודי; אפשר רוצה אתה לכוונן את ארץ מגורריך לבית חייך, לך ולבניך אחריך. אף על פי כן, אינך מכחיש שאתה יהודי, ואפשר שגם אחרים יזכירו לך את העובדה הזאת. כדי שתהיה אדם שלם, בלי הפרעות פנימיות, חשוב מאד שתוכל להיות גאה על מוצאך, שיהדותך תהיה יותר ממוכרת ריקה. בצדק מתגאה אתה, למשל, על מעשה יהודים בזמן הזה, על הקמת מדינת ישראל. לך יש חלק בה בתרומות שנתת ותתן. אך לא די בכך. כל העולם מודה בחשיבות, ההיסטורית לפחות, של התנ"ך, תרומתו הגדולה ביותר של עם ישראל לתרבות האנושית. האם דווקא אתה, שאתה יהודי, תהיה מרוקן מכל ידיעה בתנ"ך, שדווקא לך לא יהיה חלק ונחלה במורשה הנכבדה ביותר של קיבוץ האנשים שאתה משייך אליו? בנימוקים כאלה או כיוצא בהם נשדל את היהודי בחו"ל לבוא וללמוד תנ"ך; ואולם לא נוכל לרתקו ללימוד התנ"ך, אלא אם כן יהא הלימוד עצמו נכבד מאוד בעיניו.

כנגד זה הצעתי לאחד את שני המדורים של החינוך היהודי; לעשות את לימוד התנ"ך והי יהדות בשפת הארץ כיסוד ההוראה כולה, ובר אופן זה להספיק יותר ולהעמיק יותר, אך בו בזמן, ומן השיעור הראשון ממש, ללמד בעברית מה שאני קורא גבישים, כלומר מימרות מגור בשות, הצורות בקרבן את המשמעות העיקרית של המסופר. בשעה שאני מספר על בריאת העולם, אני אומר לילדים: אתם רוצים לשמוע איך דיבר האלהים, איך כתוב בתורה? יהי אור! ויהי אור". ארבע מלים שהן שתיים. וכשנלמד על אדם בגן-עדן, נשגן: "לא טוב היות האדם לבדו", ואצל קין והבל נלמד את הפסוק "השומר אחי אנוכי?" ובשעור על החגים נלמד "ושמחת בהגידך" או "והיית אך שמח", וכשנספר על אליהו הנביא נלמד: "קול דממה דקה" או "אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו" וכשנעמוד בפרשת נחמיה נחזיר אל ראשי התלמידים את הפסוק "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה" וכי. את המימרות האלה נשגן על-פה, נצייר אותן ואף נשיר אותן במידה שאפשרי הדבר, נשתמש בהן בהצגות, ולעתיד לבוא ימצא אותן התלמיד נדפסות עברית בספרו הלוטו; המימרות הנלמדות באותו חודש — מספרן לא יותר מחמש או שש — יתנוססו באותיות של זהב או ארגמן בחדר הכיתה; יש תמשו בהן בהצגות ובמקהלות, ואף בשיחת הכי-תה, וכל שכן בחיי המחנות. המימרות האלה ישמשו סעד ועזר בחינוך הכללי. "לא טוב היות האדם לבדו", "השומר אחי אנוכי", "שתה וגם גמליך אשקה", וכיוצא בהם רבים — מחנך ער וזריו יוכל להפוך ולהפוך בהן בחיי כיתה ומחנה, עד שיהיו לא רק שגורות על לשון הילומדים אלא גם חרותות על לבם. אני מקוה להגיש למחנכים העברים עוד בשנה הבאה רשימה מלאה של גבישים כאלה, ועושי החינוך יבררו בעצמם מה מן המוצע עשוי להתקבל כנכס כל יאבד בכל אתר ואתר.

11. והעברית מה תהא עליה? ישיגו בה יותר מאשר בשיטה הנהוגה כיום. הרבה תלוי, כמובן, בטיבם של הילומדים המלמדים. יש ילדים, שעמם אפשר להעמיד את לימוד הלשון

ביותר. כלומר כל נביא מן הנביאים הגדולים, מאליהו הנביא ועד זכריה, צריך להחיות בזכרון הילומדים לא רק בדמותם ובמסגרת תקופתם, אלא באחדות ממימרותיהם הנצחיות, שמן הראוי שידע אותן כל נער יהודי. ואין להרתע כלל מלהביא לפני התלמידים פסקות מספר משלי, איוב, שיר השירים או אף ממגילת איכה.

9. ענין זה מביאנו אל שאלת השאלות, שאנו חייבים לדון בה במקום זה, והיא: באיזו שפה נלמד את התנ"ך? מכיון שאנו הפצים להקיף הרבה, ומכיוון שאנו שואפים להשפעה פדגוגית ברוח התנ"ך, ברור שאנו חייבים להס-תייע במידה מרובה בשפת הארץ. ואין הרע גדול כל כך, אם הלימוד עצמו יהיה רציני וממשי. עדיין זכור אני מה שלמדתי בהיותי ילד קטן בשפה הגרמנית בשיעור "ביבלישי גישיכטי" (תולדות אנשי המקרא). ואולם אין ספק, שלגבי ילד יהודי דומה לימוד תנ"ך בלא ידיעת העברית לאילן שאינו נושא פרי. דבריו הבוטים של אחד העם על שאלה זו במאמרו "בין קודש לחול" כוהם יפה כיום כבשעה שנכ-תבו. אבל אין לבצע זה במסגרת הצרה של שעות לימוד ספורות, וביחוד בארץ שאין שם מסורת של לימוד שפות זרות?

כיום, הזמן המועט העומד לרשות המחנך העברי בחו"ל מחולק לשנים: ללימוד מקצת מסיפורי המקרא וחגיגות ישראל בשפת הארץ, ול-לימוד השפה העברית המודרנית כשפה חיה, ככל האפשר, עברית בעברית. התוצאה היא, שהילומד נשאר קרח מכאן ומכאן. כפי שציין אחד הנואמים באותו כינוס ארצי, ההישג הגדול ביותר שמגיעים אליו בעברית החיה היא, של-אחר כמה שנים יזכור התלמיד את המשפט המחוכם: "הסוס אוכל מצה", ואלה המגיעים להישג זה הם מיעוט שבמיעוט. אפילו בני אותה חבורה קטנה המגיעה עד מחנה הקיץ הציוני, והיא ממש כטיפה מן הים, אמנם משח-קים פוטבל ופינגפונג בעברית, אך אין שורש לדיבור הדל והמשובש הה, והטפל נעשה בו עיקר; פוטבל ופינגפונג בעברית — כן, אך תורה ותהלים — לא.

הרבה זמן עבר, עד שהבינותי שהוא ביקש לומר "אבא בא", ואיני מתרעם כל כך על המבטא האשכנזי, אלא על הפיכת התנועה הטהורה "או" באשכנזית לדיפטונג "אוו" האמריקני, המבטא העברי נעשה בכל מקום עיר פרוצה אין חומה. וגרוע מזה המצב ביחס למבטא הספרדי הישראלי. מה אומר לכם, מורים בני הארץ, שנולדו גדלו ולמדו בה, מבטאים אחרי שנה שנתיים, בשיעוריהם דיפטונגים במקום תנועות ולמדו רי"ש אמריקניות במקום עבריות. פירצה מביי-שה זו צריכה גידור. ואני שמח להודיע שלאחר עבודה של כמה שנים מטעם המועצה לתרבות הדיבור שליד ועד הלשון, מתכוננת עכשיו

המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית להוציא בשיתוף פעולה עם עיריית תל-אביב שורת תקליטים של פרקי תנ"ך, ואני מקווה שיהיו למופת גם בקריאתם וגם במבטאם. מכיון שהמפעל הזה עודו בראשיתו*, אני מקווה שתיווצר גם סדרה שלמה של מה שקראנו כאן בשם "גבישים". ויש עוד לחשוב הרבה על הצד הדידקטי של מפעל זה. אגב אעיר, שכבר הור-כנה, מטעם הוועדה הפדגוגית שעל יד המחלקה להנחלת הלשון של משרד החינוך והתרבות של מדינת ישראל (שאני עומד בראשה) סדרת תקליטים ללימוד השפה העברית במבטא תקין בעריכת מר א. רוזן ובעזר שכביץ, ואני מקווה שסדרה זו, שתוצא לשוק בקרוב, תהיה לה השפעה חשובה לא רק על דיבורם של העולים בארץ, אלא גם על מבטאם של לומדי עברית בחוזה לארץ.

14. עד עתה צמצמתי דברי ונגעתי בנדבך התחתון, העממי, היסודי של לימוד התנ"ך, בדרגת החינוך הראשונה והשנייה המסתיימות ב"בר מצוה"**, כי בנדבך זה תלוי כל בנין עתידנו... אך מן הראוי, שאומר מלים ספורות גם על השלב הגבוה, על לימוד המקרא בעברית בדרגת החינוך התיכוני. הקורא מתבקש לעיין בחוברת "התעודה הירושלמית, תקנות ושאלו-

כמעט מן הרגע הראשון על שינון הגבישים. הלא רוב המלים המצויות בגבישים הללו הן מנחות היסוד בלשון: "אור, טוב, אדם, לבד, לא, יהי", שש מלות בסיסיות בשני הגבישים הראשונים בלבד. מובן, שיש להסביר לילדים משמעות המלים הבודדות ואף לשעשע אותם בצירופים שונים של אותן מלים. אך העיקר הוא שלימוד העברית לא יהא מנותק מחיי הילד וחוויותיו בשעה שיתחיל ללמוד את הלשון בדרך שיטתית, מגיל אחת-עשרה בערך, לקראת חגי-גת "בר מצוה", אלא יקנה לו אוצר עשיר של מימרות בעלות משמעות ותוכן רב וישמרן בזכרונו.

12. ויש עוד מטרה אחת, וחשובה מאד, ללימוד גבישים אלה. גם בבתי הספר במדינת ישראל צריך, כמובן, שגבישים אלה יהיו שמו-רים בזכרונם ושגורים על לשונם של כל הילדי-דים. מובן, כאן ילמדו יותר, וברשימת המימרות, שאני עומד לערוך, בדעתי להביא צורות גבישים לברירה; אחדים יהיו הולמים את המתחיל או המפגר, בין שהוא איש חו"ל ובין שהוא ילד עולה או מפגר בארץ, ואחדים יהיו יפים למתקדם ומהיר התפיסה, לילד חניך המסורת היהודית בחו"ל או לתלמיד הרגיל בבית ספר מתקן בארץ. אך גדולה תקוותי, שביום מן הימים תשמשנה מימרות אלה שפה תרבותית משותפת בין כל חלקי האומה, בין בחוץ-לארץ, בין בארץ. מובן מאליו, שאין בהצעת כל חידוש, שהרי מזמן מקובל בלימוד התנ"ך בארץ, שהמורים דורשים לזכור גיבים ומימרות אופייניים בכל פרשה, ויש ספרי לימוד המבליטים מימרות אלה. הדגשתי כאן רק את הצורך לעשות בשימוש שיטתי, יסודי וכללי יותר בדרך זו של לימוד.

13. בקשר לכך עלי לנגוע בשאלה, שאינה מיוחדת להוראת התנ"ך, אלא שהיא חריפה ובלטת בה ביותר, כוונתי למבטא העברי, שבו נשמע את התנ"ך לבני חוץ-לארץ. הנה בהיותי בארה"ב הביאה לפני אם נלהבת, מחוג מתבולל לגמרי, את בנה הקטן והשתבחה שאחרי רבע שנה ב"סנדאיי-סקול" כבר יודע הילד לומר משפט בעברית. מה אמר הילד? "אבו בוו".

* כל מי שיש לו הצעה, למשל, למבחר של פרקים או קטעים, יכתוב למחלקה, לתשומת לבו של מר בועז שכביץ, המבצע את הכנת הסדרה הזאת.

היהודיים, ואולם עידוד זה צריך לבוא תמיד לאחור שכבש לו הלומד מידה מסוימת של ידיעות ממשיות. תקוותי שהיצירה העברית תלך ותחדש פניה ברוח התנ"ך ולא תהא תלויה על בלימה אלא מבוססת על נסיון של שבע שנים בבחינה הירושלמית. כל שנה מצינו יחידי סגור לה מצטיינים מאד, בקיאים בתנ"ך ורהוטים בכתיבה עברית, ולא דוקא מיוצאי פולין או מרוקו, אלא למשל גם בחור בן שבע-עשרה שנולד בניו-אורלינס או מהנדס בן עשרים וארבע שנולד בניו-יורק. אכן, מטרתו האחרונה של החינוך העברי היא לעשות את התלמידים ל"מהברי תהילים". אלא שהמחנך צריך לכלי כל את מעשיו בתבונה ובסדר. עלינו לשאוף לגדולות ולשקוד על קטנות. עלינו להכין בראש ובראשונה כלים ומכשירים. ואם יבוא יום של ביקוש האלוהים ויתגלו ניצנים של היצירה החדשה, יהיה הקרקע יפה לגידולם.

מאמר זה שימש יסוד להרצאה על אותו נושא בכנס הפדגוגי, שנערך מטעם המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית ב"בית ברל" בחודש אוגוסט 1955. מתגובה אחת, שהושמעה באותו כנס, ומאחרות, שהגיעו אלי בעקיפין, למדתי לדעת שעיקר העיקרים בהרצאתי, לימוד הגבישים, הובן בדרך הפוכה מזו שהתכוונתי אליה. נפלה הברה: מכריזים ביש-ראל, שבגולה יש ללמד תנ"ך בשפת הארץ, ולא בעברית. אך ההצעה שהוצעה כאן לא רק שלא באה לחסר מן ההיקף שניתן ללימוד לשון המקור בהוראת המקרא, אלא באה להכניס את העברית במקום שאיננה כלל.

אחרי ככלות הכל, מה מצב הדברים היום ומה מבקשת לתקן ההצעה? המדובר בשלב הלימוד הראשון — בגיל 7—11. ברוב המקומות אין לומדים בגיל זה כלל את התנ"ך במקורו, אלא שנת הלימודים מתחלקת לשנים, חציה מוקדשת ללימוד סיפורי המקרא, החגים ושאר מנהגי ישראל — ולימוד זה נעשה באנגלית — וחציה מוקדשת ללימוד עברית מודרנית כונית. מפי מחנכים ומורים שמעתי, ואף הבחנתי בעצמי, שבסופו של דבר ידיעת הילדים את סיפורי

נים, ירושלים תשט"ז, עמ' 7, שם פורטו הקט"י ע"ז מן הספרות העברית, שידיעתם נדרשת בבחינה לשם השגת התעודה הירושלמית. רשימה זו היא תוצאה של ניסויים ודיונים מרובים. עד כמה שהדבר נוגע לתנ"ך, נדרשת שם ידיעה של 80 פרק, 20 מכל אחת מארבע מחלקותיו, תורה, נביאים ראשונים, נביאים אחרונים וכתרי בים. אך עצם המבחר דאוי לתשומת לב. עלייד פרקי יסוד מן החזרה נמצאים פרקים שאינם ידועים ביותר, מתוך הנביאים הראשונים; נוסף על מבחר מירמיה, ניתן שם מבחר מנביאי הבית השני; וכיחד עם פרקי תהילים מפורסמים הוצע גם כבחר בספר איוב. טעות בידי מי שסבור, שפרק איוב קשה יותר ללימוד מפרשה בספר שמואל. מי שלומד עברית כשפה זרה לא יראה הבדל ניכר ביניהם. לעומת זאת חייר בים אנו לדאוג שלומדי תורה ונביאים בישיבות הקטנות ובבתי ספר תיכוניים ימצאו ענין בהכרנה מיוחדת לבחינה זו. תחילה נדרשו מן הנב"חנים 100 פרקים מן התנ"ך. בשנה שעברה העמדנו את מספרם על 80 ולדעתי אפשר להעמיד מספר זה אפילו על 60. כי לא הפרקים עיקר, אלא המבחר, לא היקף קטעי החובה, אלא טיב הלימוד הידיעה. מצד אחד שואפים אנו להקל על מי שלא למד בנעוריו עברית ולא נתחנך על ברכי המסורת היהודית, ומצד שני רוצים אנו ליתן הזדמנות למי שמילא כרסו תורה בגירסה דינקותא להוסיף דעת ולהצטיין בתלמודו.

אסתפק בארבע-עשרה נקודות אלה, שכל אחת מהן צריכה עיון וליבון, ואסיים בהערה קצרה, המחזירה אותי אל ראשית דברי. עמדתי שם על הנזק שבשיטה העמלנית המדומה, המתירמרת לשים פעלתנות של ילד במקום לימוד מקורותינו המקודשים, אך חפץ אני להדגיש ולחזור ולהדגיש, שאני רואה את גולת הכותרת של מפעל החינוך העברי, בחוץ לארץ ובארץ, ביצירה העברית, בחיבור תפילות ומזמורים, שירים וספורים, מסוח ומחקרים, שיונקים ממקורות תרבותנו ולא רק מחוויות הדלה של הילד הקטן. עלינו לעודד חניכינו לכתיבה, לחידוש בתפילה ובכל שטח אחר של החיים

הלמודים של הלשונות הלועזיות בבתי-הספר הצבוריים, שכלכלתם על שלטונות המדינה או העיר, והיא שווה בזכויותיה לשאר לשונות מדינות, שנכללו זה כבר בתכנית-הלמודים של בית-הספר התיכון (היי סקול) כגון: צרפתית, גרמנית, ספרדית ואיטלקית (זו האחרונה — בהיקף מצומצם יותר).

הוראת הלשון העברית במערכת חינוך כל-לי — אין לה תקדים בחינוך המודרני. צרפתית, אנגלית, גרמנית וכמה לשונות אירופיות אחרות נלמדו במשך דורות אחדים בבתי-הספר התיכוניים שבארצות שונות בגלל ערכן התרבותי לעולם המערבי. הנהגת העברית בבתי-הספר התיכוניים באמריקה מהווה חידוש גדול ומשמשת עדות נאמנה לחיותה של העברית כלשון מדוברת ולהכרת ערכה התרבותי למען החינוך האמריקני. לימוד הלשון העברית כולל לא רק עברית חזישה אלא גם לימוד התרבות העברית של העבר וההווה.

תוך כדי שאיפתה לשמור על עצמאותה התרבותית, התלבטה יהדות אמריקה בבעיה, כיצד לעורר בדור הצעיר התענינות בלימודים עבריים וכיצד לשתפו בחיים היהודיים. הנה כי כן אין לחשוש משום גוזמה בתאור חשיבותו של לימוד הלשון העברית בבתי-הספר התיכוניים הצבוריים באמריקה. עצם העובדה שהעברית נלמדת בבתי-הספר הציבוריים מוסיף לצעיר היהודי בטחון ואמונה, שמשאת-נפש אביו ראויה להוקרה ומתוך כך יבוא ביתר קלות לידי מצב נפשי, שמשפחתו תהא מקובלת עליו והוא מקובל על עצמו. מנקודת ראות השכלתית הוכח, שהתענינות במורשת התרבותית של המשפחה משמשת דחיפה חזקה ללימודים יותר מן השאיפה האינטלקטואלית בלבד.

לכתחילה הונהגה העברית בשני בתי-ספר תיכוניים בניו-יורק בתורת ניסוי. כעבור עשר שנים נלמדה הלשון העברית במלוא היקף באחד-עשר בתי-ספר בניו-יורק. באוקטובר 1954 נקבעה הלשון העברית בתכנית הלימודים של שבעים ואחד בתי ספר תיכוניים בשתיים-עשרה ערים של ארצות-הברית.

המקרא קלושה ביותר וידיעתם בעברית של ימינו כמוה כאין. והרי דרך לימוד עקרה זו מצליחה לגרש את הילדים מן ה"סנדאי-סקול" ומרוקנת אותם מתלמידים דווקא בשעה שמתחילים ללמד בהם דברים ממשיים יותר.

ואילו אני בא ומציע, שהזמן המועט העומד לרשות המורה היהודי בשלוש-ארבע השנים הראשונות של לימוד הילד העברי, יהיה מרוכז בנושא אחד: לימוד התנ"ך והיהדות. לימוד זה ינתן גם להלן, כמו היום, בשפת הארץ. ואולם מן היום הראשון ממש ילווה לימוד זה בהקניית גבישים בשפת המקור, חלקי פסוקים או פסוקים מן התנ"ך וקטעים מתפילות ואף מימרות חז"ל. ללימוד עברי זה יש מקום טבעי בלימוד הכללי; הוא בא לחזק לימוד זה ובעצמו מתחזק על ידיו. אין זו שיטת החדר הבזבזנית; אנו מקנים את הגבישים האלה יחד עם ידיעת מובן המלים, אנו עושים משחקי דיבור במלים אלה, שהן כאמור לעיל, בדרך כלל בסיסיות ביותר, וע"י השימוש התכוף בהן מקנים אנו לילד יסוד, שעליו יוכל להתבסס לימוד שיטתי ומעניין באמת של השפה העברית. כללו של דבר, גרעין הצעתי היא, שלימוד השפה העברית בשלב הנמוך של החינוך בגולת אמריקה ייהפך מאחרי-זת עינים למציאות ויחיה בו בזמן את לימוד התנ"ך במקורו, הנעדר כעת בשלב זה לגמרי.

יהודה לאמפון*, ניו-יורק

עברית במערכת החינוך הכללי חידוש אמריקני

במשך עשרים וחמש השנים האחרונות היינו עדים לתהליך מיוחד במינו בשדה החינוך התיי-כון באמריקה. הלשון העברית נקבעה בתכנית

* כותב הטורים הוא מנהל מועצת התרבות העברית מאז החסדה לפני עשרים וחמש שנה. משנת 1941 ואילך טהחה מועצת התרבות העברית אחת המחלקות של ועד החינוך היהודי בניו-יורק.